

О.В. ПАСЬКО

(Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна)

М.І. ГОРДІЄНКО

(Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна)

Модифікації думки та пояснювальні параграфи в аудиторських звітах публічних компаній України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі

Стаття присвячена оцінці змісту аудиторських звітів публічних компаній України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі, з точки зору наявності в них модифікованих аудиторських думок і пояснювальних параграфів. Виявлено основні недоліки, з точки зору аудитора, у веденні обліку та складанні звітності цих компаній. Досліджено взаємозв'язок між модифікованим аудиторським звітом та зміною аудитора, а також здійснено порівняння рівня прискіпливості аудиторів із великої четвірки та решти аудиторських фірм. Класифіковано та виявлено типи підстав для висловлення умовно-позитивної аудиторської думки та наведено питання розкриті аудиторами у пояснювальних параграфах. Виявлено, що найчастіше підставою для висловлення аудитором умовно-позитивної думки була неможливість здобути аудиторські докази, при цьому положення МСА 501 про неприсутність при інвентаризації стали найпопулярнішою підставою для висловлення аудитором умовно-позитивної думки у цій категорії типів підстав. Наявність суттєвих помилок, які, втім, на думку аудитора, не були всеохоплюючими для фінансової звітності і були пов'язані із застосування МСФЗ 1 та 3, також використовувалися аудитором як підстава для висловлення умовно-позитивної думки.

Ключові слова: аудиторський звіт, аудиторська фірма, модифікація аудиторської думки, умовно-позитивна думка, пояснювальний параграф.

О.В. ПАСЬКО

(Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина)

Н.И. ГОРДИЕНКО

(Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина)

Модификации аудиторского заключения и пояснительные параграфы в аудиторских отчетах публичных компаний Украины, акции которых котируются на Варшавской фондовой бирже

Статья посвящена оценке содержания аудиторских отчетов публичных компаний Украины, акции которых котируются на Варшавской фондовой бирже, с точки зрения наличия в них модифицированных аудиторских мнений и пояснительных пунктов. Выявлены основные недостатки, с точки зрения аудитора, в ведении учета и составлении отчетности этих компаний. Исследована взаимосвязь между модифицированным аудиторским отчетом и сменой аудитора, а также проведено сравнение уровня придирчивости аудиторов из большой четверки и остальных аудиторских фирм. Классифицированы и выявлены типы оснований для выражения условно-положительного аудиторского заключения и приведены вопросы раскрыты аудиторами в пояснительных разделах. Выявлено, что чаще всего основанием для

выражения аудитором условно-положительного заключения была невозможность получить аудиторские доказательства, при этом положение МСА 501 о неприсутствии при инвентаризации стали наиболее популярным основанием для выражения аудитором условно-положительного мнения в этой категории типов оснований. Наличие существенных ошибок, которые, впрочем, по мнению аудитора могло не всеобъемлющими для финансовой отчетности и были связаны с применением МСФО 1 и 3, также использовались аудитором как основание для выражения условно-положительного заключения.

Ключевые слова: аудиторский отчет, аудиторская фирма, модификация аудиторского заключения, условно-положительное заключение, пояснительный раздел.

O.V. PASKO

(Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine)

M.I. HORDIYENKO

(Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine)

Modifications to the Auditor's Opinion & Emphasis of Matter Paragraphs in the Auditor's Reports of Ukrainian Public Companies Whose Shares are Listed on the Warsaw Stock Exchange

The article reviews the content of auditor's reports of Ukrainian public companies whose shares are listed on the Warsaw Stock Exchange in terms of the presence of modifications to the auditor's opinion and emphasis of matter paragraphs. There are revealed the key shortcomings, as seen by an auditor, in accounting and reporting of these companies. Investigated are the relationship between the modified auditor's report and change of auditor, and compared is the level of scrutiny of the Big Four auditors and those from other audit firms. There are classified and identified the types of grounds for qualified auditor's opinion, and suggested the questions addressed by auditors in the emphasis of matter paragraphs. It was found that often the basis for the auditor expressing a qualified opinion was the inability to obtain audit evidence, whereby the provisions of ACI 501 on inadmissibility during inventory became the most popular basis for the auditor's qualified opinion in this category of reasons. The presence of significant errors, which, however, in the auditor's opinion, were not comprehensive for the financial statements and have been associated with the application of IFRS 1 and 3, were also used as the basis for the auditor's qualified opinion.

Keywords: auditor's report, audit firm, modification to the auditor's opinion, qualified opinion, emphasis of matter paragraph.

Постановка проблеми. Якщо перефразувати вислів Девіда Твіді, першого голови Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, то аудиторі призначені робити капіталізм чесним. Д. Твіді говорив про стандарти обліку, однак і аудиторі займають важливе місце у ланцюгу фінансової звітності – їм належить зробити так, що ці стандарти діяли і застосовувалися правильно, щоб до користувачів доходила тільки точна та релевантна інформація. Аудитор на прохання власників компанії, які як правило не здійснюють безпосереднього управління нею, перевіряє її фінансову звітність, підготовлену менеджментом компанії.

Мета аудитора – отримати достатню впевненість у тому, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилок. Це надасть аудитору можливість висловити думку, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності [1, с. 79]. Однак, як правило, за частокором аудиторських звітів ми не встигаємо проаналізувати широку картину

того, а в яких власне питаннях аудиторі змусили компанії бути чесними. Нами з метою заповнення цієї прогалини взято річні звіти усіх (дванадцяти) українських публічних компаній¹, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі та проаналізовано із цієї точки зору.

Крім цього, нами досліджується ще два аспекти, а саме: 1) взаємозв'язок між модифікованою аудиторською думкою та зміною аудитора, тобто як часто після модифікованої думки за один звітний період у наступному звітному періоді змінювали аудитора; 2) порівняння прискіпливості (за ознакою надання умовно-позитивних звітів та наявністю у аудиторських звітах пояснювальних параграфів) великої четвірки і решти аудиторських фірм. Два останніх аспекти пов'язані із питанням незалежності аудитора та прозорості ринку аудиторських послуг.

¹ 09.12.2013 року після IPO Cereal Planet таких компаній стало тринадцять, однак, ця компанія не включена у наше дослідження.

Аудит, аналіз і контроль

Необхідно підкреслити, що питання щодо яких аудитори змусили компанії бути чесними, досліджувалися нами через аналіз інформації наведеної у параграфі «Підстава для висловлення модифікованої думки», а також у параграфі з назвою «Пояснювальний параграф». Введена концепція пояснювальних параграфів дозволяє по-новому подивитися на аудиторський звіт.

В публікаціях на Заході наявність пояснювального параграфу часто прирівнюється до модифікації думки [3], хоча згідно з Міжнародними стандартами аудиту пояснювальний параграф не є модифікацією. В нашому дослідженні ми не прирівнюємо наявність пояснювального параграфу до модифікації думки, а радше вважаємо, що аудиторський звіт із пояснювальним параграфом є «нечистим».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень, повністю присвячених практичному аналізу вмісту аудиторського звіту нами не знайдено. Можемо лише навести окремі теоретичні праці, в яких досліджуються форма та зміст аудиторського звіту у майбутньому [2]. Так, деякі автори на основі пропозицій для обговорення (наразі це оновлений стандарт 700 та новий МСА 701) довели, що невдовзі аудиторський звіт може перетворитися із стандартизованого звіту типу пройшов / не пройшов обсягом в одну сторінку до змістовної доповіді на приблизно чотири сторінки [2].

Серед зорієнтованих на емпіричні дослідження слід виокремити роботи К. Гербон, В. Рагунатхан та М. Венкатарамана, Й.П. Вебера й М. Вілленборга [3, 5]. Колектив американських авторів на емпіричному матеріалі довели, що аудитори отримують більшу винагороду після IPO (*Initial Public Offering – первинне розміщення акцій на біржі*), що пов'язано з тим, що у цій винагороді уже закладається ризик судових позовів до аудитора [5].

Як вважають К. Хербон та В. Рагуназан, існує дві основні причини модифікації аудиторської думки. Перша найпоширеніша причина пов'язана із нездатністю компаній здійснювати свою діяльність на безперервній основі (*going concern (GC) opinion*). Друга причина пов'язана із невизначеністю (*inherent uncertainty (IU) opinions*). Модифікована думка, пов'язана із невизначеністю «підкреслює невизначеність щодо отримання вигід від активів чи відсутність достатніх забезпечень для покриття зобов'язань» [3, с. 576]. При чому щодо модифікації думки, пов'язаної із невизначеністю «існують можливості для менеджерів компанії в межах процесу аудиту залагодити ці питання із аудитором до публікації аудиторського звіту» [3, с. 576].

Таким чином, недослідженість обраної теми, відсутність емпіричних досліджень у цьому напрямку, особливо, що стосується аудиторських звітів українських публічних компаній, визначає актуальність теми дослідження та його цільову спрямованість.

Метою статті є висвітлення результатів узагальненого аналізу змісту аудиторських звітів

публічних компаній України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі з точки зору наявності в них модифікованих аудиторських думок і пояснювальних параграфів, що допоможе сформулювати нашу думку щодо таких питань як 1) взаємозв'язок між модифікованим аудиторським звітом і зміною аудитора; 2) порівняння прискіпливості великих аудиторських фірм і решти фірм; 3) в чому з точки зору ведення обліку та складання звітності не допрацьовують публічні українські компанії (на що звертають увагу аудитори у параграфі з підставою для висловлення модифікованої думки та пояснювальних параграфах).

Крім того, дотичним до вищенаведених завдань статті є виявлення тенденцій вибору типу підстав для висловлення умовно-позитивної аудиторської думки та питання, щодо яких аудитори вважають за потрібне включити до аудиторського звіту пояснювальний параграф.

Результати дослідження. Згідно з МСА 200.3 метою аудиту є підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності. Її досягають через висловлення аудитором думки про те, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності. МСА 700 розглядає відповідальність аудитора з формування думки щодо фінансових звітів, а також розглядає форму та зміст аудиторського висновку, який надається в результаті проведення аудиту фінансових звітів. МСА 705 та МСА 706 розглядають питання про те, як зміниться форма та зміст аудиторського висновку у разі висловлення аудитором модифікованої аудиторської думки, з включенням пояснювального параграфу та інших пояснювальних параграфів.

Згідно з МСА 700.16 аудитор повинен висловити безумовно-позитивну думку, якщо він дійшов висновку, що фінансові звіти підготовлені в усіх суттєвих аспектах відповідно до застосовуваної концептуальної основи фінансової звітності. МСА 705.2 встановлює три типи модифікації думки, а саме, умовно-позитивна думка, негативна думка та відмова від висловлення думки (рис. 1).

МСА 705.A1 містить загальну таблицю підстав для вибору типів модифікації (табл. 1).

В МСА 706.6 зазначено, що якщо аудитор вважає за потрібне звернути увагу користувачів на питання представлені або розкриті у фінансовій звітності, які, згідно з судженням аудитора, є настільки важливі, що є фундаментальними для розуміння користувачами фінансової звітності, аудитор повинен включити «Основний пояснювальний параграф» до аудиторського висновку, який містив би здобуті аудитором достатні відповідні аудиторські докази, що питання не є суттєво викривленими у фінансовій звітності. Такий параграф повинен містити посилатися тільки на інформацію, що представлена або розкрита у фінансовій звітності [1, с. 745].

Рис. 1. Типи аудиторської думки та її модифікації згідно з МСА

Таблиця 1

Вибір типу модифікації аудиторської думки

Характер питань, що спричинили до модифікації	Аудиторське судження щодо поширеності ефекту або можливого ефекту на фінансові звіти	
	Суттєвий, але не поширений	Суттєвий та поширений
1) Фінансові звіти суттєво викривлені	Умовно-позитивна думка	Негативна думка
2) Неможливість здобути достатні відповідні аудиторські докази	Умовно-позитивна думка	Відмова від висловлення думки

Інші пояснювальні параграфи ми не беремо до уваги у нашому дослідженні, бо такі параграфи в аудиторському звіті призначені для повідомлення інформації щодо питань інших, ніж ті, що представлені або розкриті у фінансовій звітності. Як правило більшість міжнародних аудиторських фірм з метою свого захисту від подальших можливих судових переслідувань вказують в ньому те, що аудиторський звіт призначений тільки акціонерів підприємства, що пройшло аудит.

Варшавська фондова біржа, яка розпочала свою діяльність 16 квітня 1991 р., в період активного розвитку економічних трансформацій Польщі, сьогодні є одним з найбільш динамічно зростаючих

біржових майданчиків та найбільшою національною біржею в регіоні Центрально-Східної Європи. На двох ринках акцій Варшавської біржі у лістингу знаходяться 54 іноземні компанії (46 на Головному ринку і 8 на ринку *NewConnect*) з декількох десятків країн. Серед них найбільша кількість компаній походить з таких країн, як Україна, Чехія, Литва і Ізраїль. На кінець 2013 року перелік українських емітентів на Варшавській фондовій біржі нараховував 13 компаній (нами для дослідження було обрано 12). Саме річні звіти цих компаній (загальна кількість 32 (табл. 2), які містять у собі аудиторський звіт стали об'єктом нашого дослідження.

Дата IPO, обсяг розміщення та загальна кількість річних звітів компаній, що аналізувалися

№ п/п	Компанія / скорочене позначення	Дата IPO	Об'єм розміщення	Наявність річних звітів за роками			Загальна кількість річних звітів
				2010	2011	2012	
1	Agroliga Group PLC / AGL	11.02.2011	1 млн. євро за 16,67 % акцій	ї	ї	ї	3
2	Agroton Public Limited / AGT	08.11.2010	38,25 млн. євро за 26,2 % акцій	ї	ї	ї	3
3	Astarta Holding N.V. / AST	17.08.2006	23,7 млн. євро за 20 % акцій	ї	ї	ї	3
4	Coal Energy S.A. / CLE	04.08.2011	56,2 млн. євро за 25 % акцій	н/д	ї	ї	2
5	Industrial Milk Company S.A. / IMC	04.05.2011	20,7 млн. євро за 23,9 % акцій	ї (2008,09,10)	ї	ї	3
6	KDM Shipping Public Limited / KDM	09.08.2012	6,3 млн. євро за 10,9 % акцій	н/д	ї (2009,10,11)	ї	2
7	Kernel Holding S.A. / KER	23.11.2007	136,5 млн. Євро за 37,98 % акцій	ї	ї	ї	3
8	KSG Agro S.A. / KSG	05.05.2011	27 млн. євро за 33 % акцій	н/д	ї	ї	2
9	Milkiland N.V. / MLK	06.12.2010	60 млн. євро за 22,4 % акцій	ї	ї	ї	3
10	Ovostar Union N.V. / OVO	29.06.2011	22,2 млн. євро за 25 % акцій	ї (2008,09,10)	ї	ї	3
11	Sadovaya Group S.A. / SGR	30.12.2010	23,15 млн. євро за 25 % акцій	ї	ї	ї	3
12	Westa ISIC S.A. / WES	15.06.2011	32 млн. євро за 25 % акцій	н/д	ї	ї	2
Разом							32

Одинадцять аудиторських фірм надали свої аудиторські звіти (табл. 3).

Таблиця 3

Аудиторські фірми, що надавали аудиторські звіти

№ п/п	Назва аудиторської фірми	Кількість наданих аудиторських звітів			Шифр фірми
		всього	в т.ч.		
			умовно-позитивних	з пояснювальним параграфом	
1	Baker Tilly Berk N.V.	2	1	0	ВТВ
2	Baker Tilly International	8	4	6	ВТІ
3	Baker Tilly Klitou	2	1	0	ВТК
4	Baker Tilly Ukraine	3	2	1	ВТУ
5	BDO	4	0	0	BDO
6	Deloitte	2	0	0	DEL
7	Ernst & Young	3	0	0	E&Y
8	KPMG	3	0	0	KPM
9	Markos Drakos & Co Ltd	3	3	0	MDC
10	PwC	1	0	0	PwC
11	Teamaudit S.A.	1	0	0	TAU
-	Разом	32	11	7	-

На ринку надання аудиторських послуг публічним компаніям України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі, переважають аудиторські фірми другого порядку (*Baker Tilly*,

BDO), надані звіти яких у сукупності досліджених нами звітів становлять майже 60%. На велику четвірку припадає 28,1% звітів, решту надали малі аудиторські фірми.

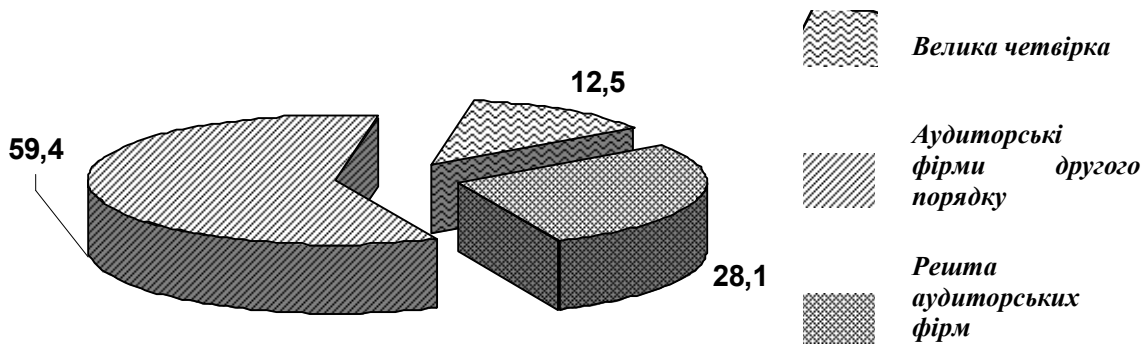

Рис. 2. Частка аудиторських фірм згідно з їх класифікацією за обсягами діяльності у досліджених аудиторських звітах

При чому лєвова частина аудиторських звітів надана аудиторськими фірмами, що входять до мережі Baker Tilly International. Із 32 звітів 15 надали саме афілійовані із Baker Tilly International аудиторські компанії, або власне вона. Згідно з даними International Accounting Bulletin за 2012 рік ця фірма за розмірами доходів посідає 8 місце у світі.

Інша міжнародна аудиторська фірма другого порядку - BDO розташувалася відразу за великою четвіркою на п'ятій сходинці [4, с. 10].

Із проаналізованих 32 аудиторських звітів, що були надані 11 аудиторами, 11 були умовно-позитивними, решта безумовно-позитивними (табл. 4).

Таблиця 4

Загальна характеристика аудиторських звітів та їх типів виданих аудиторами публічним компаніям України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі

Роки	Тип аудиторського звіту та наявність пояснювальних параграфів в ньому. Шифр аудитора	Agroliga Group	Agroton	Astarta	Coal Energy	Industrial Milk Company S.A	KDM Shipping Public Limited	Kernel Holding S.A.	KSG Agro	Milkiland N.V.	Ovostar Union N.V.	Sadovaya Group S.A.	WESTA ISIC S.A.
2012	Звіт / ПП	УП/-	БП/-	БП/-	БП/ ■	БП/-	БП/-	БП/-	БП/-	БП/-	БП/-	УП/ ■	БП/ ■
	аудитор	MDC	КРМ	E&Y	ВТІ	ВТІ	КРМ	DEL	PWC	BDO	ВТВ	ВТІ	ВТІ
2011	звіт	УП/-	УП/-	БП/-	УП/ ■	БП/-	БП/-	БП/-	БП/-	БП/-	УП/-	УП/ ■	БП/-
	аудитор	MDC	ВТК	E&Y	ВТІ	ВТІ	КРМ	TAU	BDO	BDO	ВТВ	ВТІ	DEL
2010	звіт	УП/-	БП/-	БП/-	-	УП/-	-	БП/-	-	БП/-	УП/ ■	УП/ ■	-
	аудитор	MDC	ВТК	E&Y	-	ВТУ	-	ВТУ	-	BDO	ВТУ	ВТІ	-

Умовні позначення:

- УП - умовно-позитивна думка
- БП - безумовно-позитивна думка
- - наявність пояснювального параграфу
- (з діагональними лініями) - умовно-позитивний звіт аудитора
- (з горизонтальними лініями) - зміна аудитора після умовно-позитивної думки

Аудит, аналіз і контроль

Розглянемо, представлені у таблиці 4 дані, з точки зору мети статті, яка є триєдиною. Проаналізуємо взаємозв'язок між модифікованим аудиторським звітом і зміною аудитора. Серед проаналізованих 32 аудиторських звітів 11 були модифікованими, в яких висловлювалася умовно-позитивна думка (рис. 3). Після висловлення умовно-позитивної думки на наступний звітний період аудитор змінився тільки у трьох випадках: 1) *Agroton Public Limited* 2011 та 2012 рр.; 2) *IMC* 2010 та 2011 рр. та 3) *Ovostar Union N.V.* 2010 та 2011 рр. При цьому справжня зміна аудитора відбулася тільки у першому випадку, де *KPMG* змінило румунську *Baker Tilly Klitou*, у

другому та третьому випадку одна фірма, що входить до *Baker Tilly International* змінила іншу.

На наш погляд, взаємозв'язку між висловленням умовно-позитивної думки та зміною аудитора не простежується. Адже, у восьми випадках висловлення модифікованої думки зміни аудитора не було. Пояснити це можна тим, що умовно-позитивна думка все таки є більш позитивною, ніж умовною. Умовно-позитивна думка висловлюється у випадку або коли аудитор помітив суттєві викривлення у фінансовій звітності, або коли не зміг здобути достатні та відповідні докази. Однак, усе це не впливає на його думку про те, що фінансова звітність в цілому вільна від суттєвих помилок.

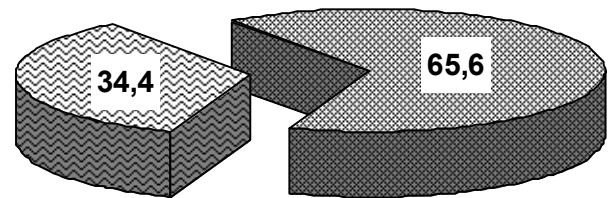
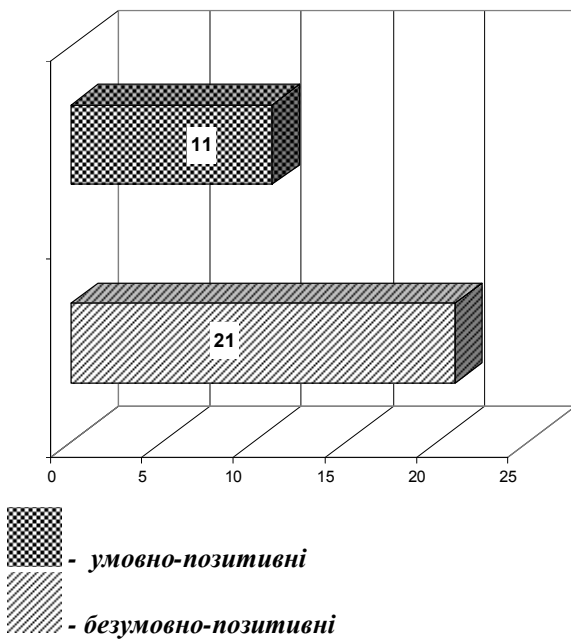

Рис. 3. Співвідношення безумовно-позитивних та умовно-позитивних аудиторських звітів, одиниць, %.

Порівняємо кількість умовно-позитивних звітів та наявність у них пояснювальних параграфів у розрізі груп аудиторських фірм (рис. 4). Фірми великої четвірки у жодному із дев'яти аудиторських звітів наданих публічним українським компаніям, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі, не висловили модифікованої думки і не додавали пояснювального параграфу до звіту.

Великі міжнародні аудиторські фірми другого порядку були більш активнішими у цьому співвідношенні: ними надано вісім умовно-позитивних звітів і сім звітів із пояснювальними параграфами. При цьому якщо врахувати, що до цієї категорії фірм у нашій вибірці належать тільки *BDO* та *Baker Tilly*, а *BDO* у чотирьох своїх аудиторських звітах жодного разу не висловила умовно-позитивної думки і не включила до них пояснювальних параграфів, то можна зробити висновок, що особливо активною була лише *Baker Tilly International*.

Baker Tilly International взагалі можна назвати грозою публічних компаній: із п'ятнадцяти наданих нею аудиторських звітів вісім були умовно-позитивними і сім містили пояснювальний параграф.

Серед решти аудиторських фірм особливо прискіпливою була *Markos Drakos & Co Ltd*, всі три аудиторські звіти якої були умовно-позитивні, щоправда без пояснювальних параграфів.

Таким чином, як видно із наведеного аналізу, велика четвірка, так само як і *BDO*, «працює під нуль», як щодо умовно-позитивних звітів, так і стосовно пояснювальних параграфів. Чисто гіпотетично можна віднайти аргументи як «за», так і «проти» такого підходу. Серед аргументів «проти» може бути менша прискіпливість великої четвірки. Серед аргументів «за» може бути краща робота з клієнтом впродовж аудиту і знаходження аргументів, щоб переконати його у необхідності виправлення помилок, якщо такі були, або недопустимості обмеження обсягу аудиту. На цих сторінках ми не можемо стверджувати точно, чим це викликано, оскільки не знаємо, що відбувалося у чорному ящику (в процесі аудиту), а бачимо лише результати. Однак факт залишається фактом, жодна з фірм великої четвірки не надала жодного умовно-позитивного звіту і, навіть, не навела жодного пояснювального параграфу.

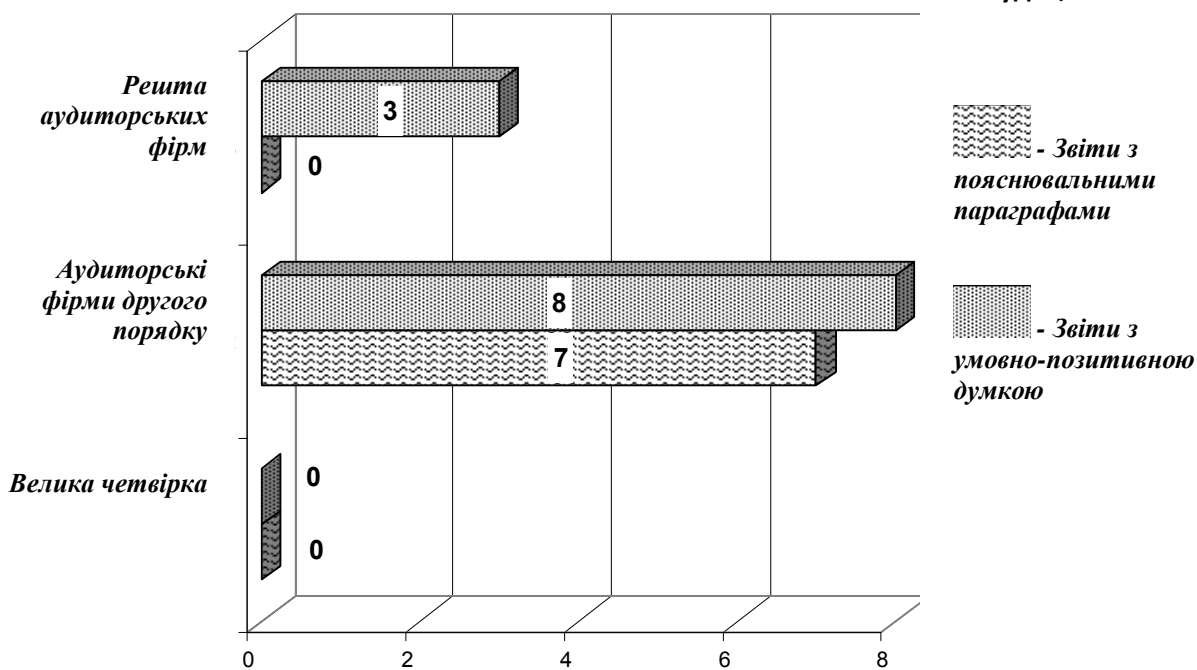

Рис. 4. Розподіл умовно-позитивних звітів та звітів з пояснювальними параграфами за групами фірм, одиниць.

Що стало підставою для висловлення умовно-позитивної думки аудитора? Згідно з МСА 705.6 аудитор модифікує думку в аудиторському звіті в разі, якщо він: а) на основі отриманих аудиторських доказів доходить висновку, що фінансова звітність у цілому містить суттєві викривлення, або б) не має можливості отримати достатні і прийнятні аудиторські докази, щоб дійти висновку, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвих викривлень [1, с. 717]. Як ми вже визначили, в досліджуваних нами аудиторських звітах було тільки два типи аудиторської думки: безумовно-позитивна і умовно-позитивна. Згідно з МСА 705.7 аудитор висловлює умовно-позитивну думку у випадку, якщо він: а) отримавши достатні і прийнятні аудиторські докази, доходить висновку, що взяті окремо або в сукупності викривлення є суттєвими, проте не всеохоплюючими для фінансової звітності; або б) не має змоги отримати достатні і прийнятні аудиторські докази для обґрунтування думки, проте доходить висновку, що можливий вплив на фінансову звітність невиявлених викривлень, якщо такі є, може бути суттєвим, проте не всеохоплюючим [1, с. 717]. Тобто існує два типи підстав для висловлення умовно-позитивної думки. Розглянемо причини та тип підстави для модифікації думки аудитора у досліджуваних аудиторських звітах.

Із одинадцяти аудиторських висновків, в яких аудитори висловили умовно-позитивну думку, у двох використані дві підстави для висловлення умовно-позитивної думки, у дев'яти – одна підстава. Таким чином, маємо загальних тринадцять підстав (рис. 5).

Найчастіше аудитори використовують як підставу для висловлення негативної думки неможливість здобути аудиторські докази. При цьому, часто аудитори використовують положення МСА 501

«Аудиторські докази – додаткові міркування щодо відібраних елементів» як основу для висловлення умовно-позитивної думки. Згідно з МСА 501.4 якщо запаси є суттєвими для фінансової звітності, то аудитор повинен отримати достатні та прийнятні аудиторські докази щодо їх наявності і стану шляхом присутності під час проведення інвентаризації (крім випадків, якщо це не практично) та здійснення аудиторських процедур щодо остаточних даних про запаси суб'єкта господарювання, щоб визначити, чи точно вони відображають фактичні результати інвентаризації [1, с. 419].

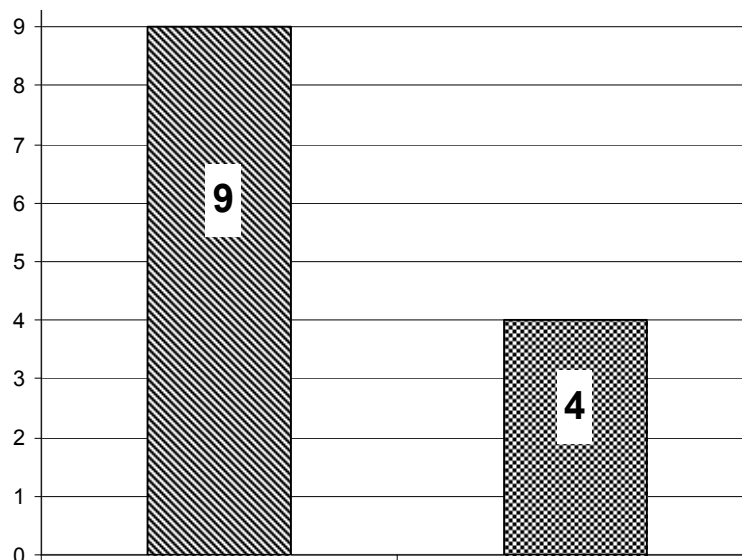
Згідно з МСА 501.7 якщо присутність під час інвентаризації не є можливою, аудитор повинен виконати альтернативні аудиторські процедури для отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів щодо наявності та стану запасів. Якщо це не можливо виконати, то він повинен модифікувати думку в аудиторському звіті відповідно до МСА 705 [1, с. 420].

У першому, другому, третьому та шостому випадках модифікації аудиторської думки, саме положення МСА 501 про неприсутність при інвентаризації стали підставою для висловлення аудитором умовно-позитивної думки. Так, у *Agroliga Group PLC* запаси та незавершене виробництво справді становили значну суму, зокрема у 2010 році 2069 тис. євро із 5559 тис. євро підсумку балансу, у 2011 році – 3477 тис. євро із 8418 тис. євро підсумку балансу і у 2012 році: 4677 тис. євро із 11274 тис. євро активів у 2012 році. Єдине питання полягає в тому, чому аудитор здійснюючи аудиторську перевірку однієї компанії впродовж трьох років, знаючи, що запаси є суттєвими для фінансової звітності, не міг бути присутнім при інвентаризації запасів принаймні при аудиті фінансової звітності за

Аудит, аналіз і контроль

2011 та 2012 роки? Щодо шостого випадку модифікації думки, то в цьому випадку аудитор здійснював аудиторську перевірку фінансової звітності вперше складеної за МСФЗ, точніше

звітність за 2007 році трансформувалася із П(С)БО у МСФЗ і запаси становили 5734 тис. із 26503 тис. доларів США активів.

AD – аудитор не має змоги отримати достатні і прийнятні аудиторські докази для обґрунтування думки, проте доходить висновку, що можливий вплив на фінансову звітність невиявлених викривлень, якщо такі є, може бути суттєвим, проте не всеохоплюючим

CB – фінансова звітність містить суттєві викривлення, які проте не є всеохоплюючими для фінансової звітності

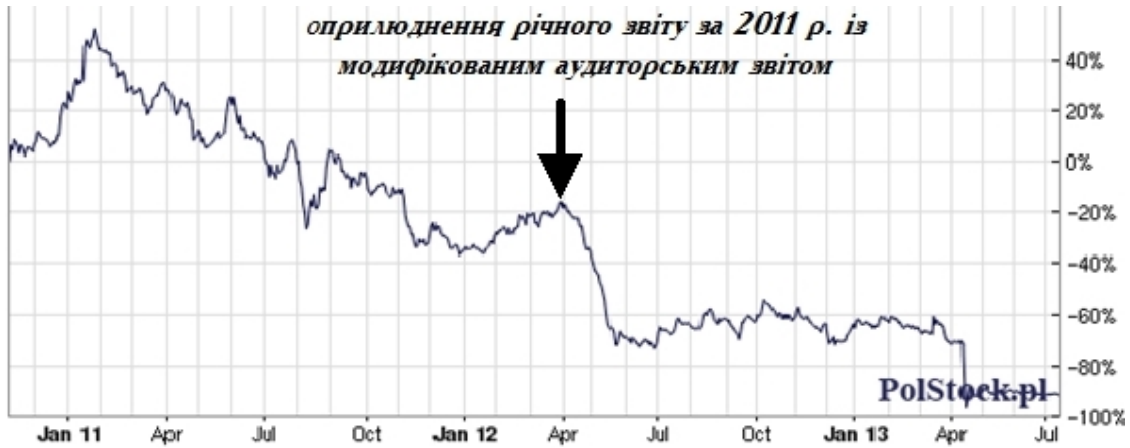
Рис. 5. Частота використання підстав для висловлення умовно-позитивної думки

Аудиторами також застосовувалася така підстава як суттєве викривлення (далі – СВ) для висловлення умовно-позитивної думки у 2, 3, 7 та 8 випадках модифікації думки аудитора, тобто на думку аудитора фінансова звітність містила суттєві викривлення, які проте були не всеохоплюючими для фінансової звітності. Так, у 2 та 3 випадках *Agroliga Group PLC* на думку аудитора *Markos Drakos & Co Ltd* не дотрималася вимог МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу». У 7 та 8 випадках *Ovostar Union N.V.* та думку аудиторів зі мережі *Baker Tilly International* не дотрималася вимог МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності». Випадки 7 і 8 пов'язані із першим застосування МСФЗ, а у цьому випадку, як правило, аудитор завжди знайде недоречності й висловлює модифіковану думку.

Однак усі вищеперераховані модифікації думки були м'якими, здійсненими радше для проформи, чого не скажеш про четвертий випадок модифікації думки аудитора. У цьому випадку *Baker Tilly Klitou* надав *Agroton Public Limited* аудиторський звіт із дуже жорстким, як на наш погляд, формулюванням. Аудитор вказав, що не знайшов документального підтвердження продажам на суму 66197 тис. доларів США. Із цієї суми також залишалася дебіторська заборгованість на дату аудиторського звіту у сумі 41056 тис. доларів США. *Baker Tilly Klitou* не були

вдоволені повнотою та достовірністю угод купівлі-продажу, а також можливістю відшкодування дебіторської заборгованості, що підвищувало, на їх думку, рівень невизначеності щодо здатності групи продовжувати діяльність на безперервній основі. На нашу думку, у цьому випадку *Baker Tilly Klitou* ще пожалів компанію. Проаналізуємо цифри: 1) не знайдено документального підтвердження продажам на суму 66197 тис. доларів США; 2) валюта балансу 179897 тис. доларів США; 3) виручка від реалізації 99738 тис. доларів США. Тобто 66,3% обсягів продажу здійснено без достатнього документального підтвердження. Як цей факт можна визнати таким, що не є всеохоплюючим? У цьому випадку аудитору вже напевно слід було б звернутися до положень МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» та 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» щодо професійного скептицизму та ознак шахрайства. Втім, аудитор мабуть використав інше положення МСА 200 про застосування професійного судження аудитора. Адже, аудит - це завжди професійне судження аудитора.

Однак користувачі інформації зрозуміли повідомлення, що його хотів зробити аудитор, акції *Agroton Public Limited* різко впали в ціні (рис. 6)

Джерело: http://www.polstock.pl/quotations/wse_stocks/agroton/en/3y/Close/current/0,0,0,1/10,10,10,10/0/0,10,0,25,1i

Рис. 6. Динаміка вартості акцій *Agroton Public Limited* після оприлюднення річного звіту за 2011 р. із модифікованим аудиторським звітом.

Однак зазначимо, що до реакції ринку на річний звіт слід підходити зважено. Так, в аналізованому нами випадку є складова як умовно-позитивної думки, так і складова фінансових результатів діяльності підприємства. Зокрема, за 2011 рік *Agroton Public Limited* показав 2297 тис. доларів США сукупного збитку, в той час, як за попередній період був сукупний прибуток у розмірі 15495 тис. доларів США. Вважаємо, що майже 60% падіння акцій не можна пояснити тільки незадовільними фінансовими результатами, частина цього падіння пов'язана із модифікованою думкою аудитора. Не дивно, що на наступний рік аудитор у *Agroton Public Limited* уже був інший - із групи Великої четвірки.

Подібні до розглянутого аудиторського звіту виданого акціонерам *Agroton Public Limited*, мали і акціонери *Sadovaya Group S.A.* Аудитори із *Baker Tilly International* три роки підряд видавали подібні,

майже ідентичні, модифіковані аудиторські звіти, де змінювалися тільки суми відхилень. Причина полягала в тому, що підтверджуючі документи та інші докази, отримані від компанії не збігалися із документами третіх осіб.

Так, у *Sadovaya Group S.A.* при 102,5 млн. доларів США активів на 31 грудня 2011 року непідтвердженими були операції на 9 млн. доларів США, що хоча і не є значним, проте, напевно, за думкою аудитора є вище визначеного ним показника суттєвості. Отже, аудитори переважно модифікують аудиторську думку через те, що не можуть здобути достатні та відповідні докази.

Далі розглянемо пояснювальні параграфи в аудиторських звітах. Із аналізованої сукупності тільки у 7 аудиторських звітах містився пояснювальний параграф, або у близько 22% (рис. 7).

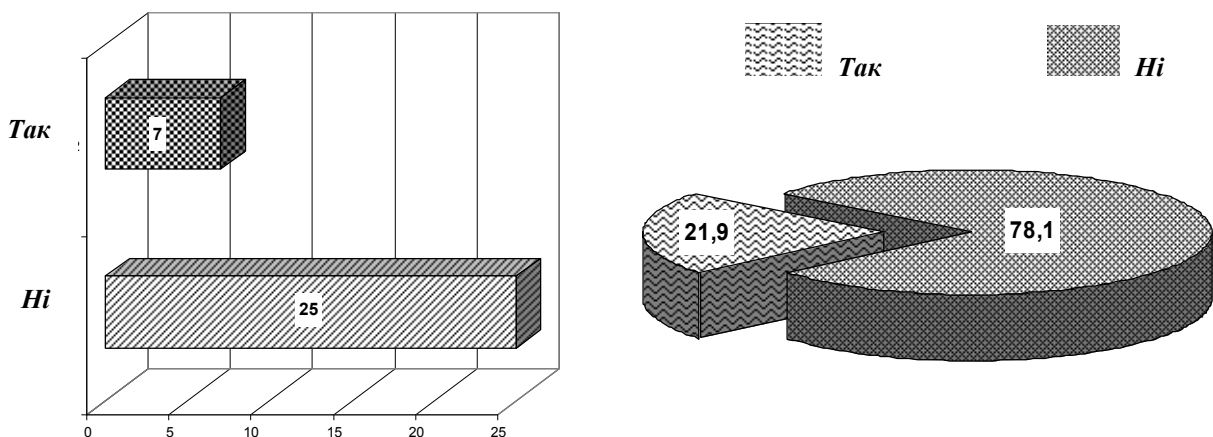

Рис. 7. Співвідношення аудиторських звітів за наявністю в них пояснювальних параграфів, одиниць, %

Розглянемо причини, чому аудитори наводили у своєму висновку пояснювальний параграф.

У своїх пояснювальних параграфах аудитори привертають увагу користувачів до питання чи питань, поданих або розкритих у фінансовій

звітності, які, за судженням аудитора, настільки важливі, що є фундаментальними для розуміння фінансової звітності користувачами. Що це за питання? Аудиторами у їхніх звітах наводяться сім питань (рис. 8).

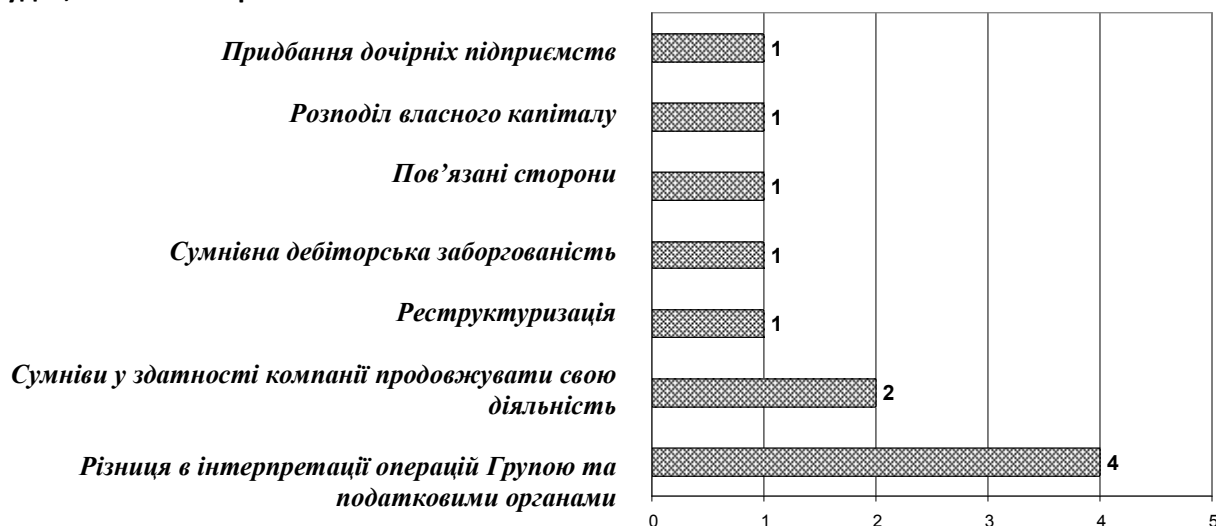

Рис. 8. Питання, що піднімаються у пояснювальних параграфах

В першому випадку це придбання дочірніх підприємств, розподіл власного капіталу, операції із пов'язаними сторонами. У третьому випадку наявність пояснювального параграфу пов'язана із особливостями відображення у фінансовій звітності реструктуризації компанії.

Проте, найпоширенішим питанням, що згадується у пояснювальному параграфі є різниця в інтерпретації операцій Групою та податковими органами, яка може мати наслідком донарахування податку на прибуток та податку на додану вартість. Про це йдеться в чотирьох аудиторських висновках, що мають пояснювальний параграф, тобто у більш ніж половині випадків. Заради справедливості слід зазначити, що три цих випадки стосуються однієї компанії. Другою найпоширенішою причиною включення пояснювального параграфу є сумніви аудитора щодо здатності компанії продовжувати свою діяльність на безперервній основі.

Висновки. В результаті проведеного дослідження нами виявлено, що взаємозв'язку між висловленням умовно-позитивної думки та зміною аудитора не простежується. Це пояснюється тим, що умовно-позитивна думка є поширеним явищем та не вказує на те, що аудитор виявив суттєві викривлення у фінансовій звітності, які можуть вплинути на рішення користувачів.

Фірми великої четвірки у жодному із дев'яти аудиторських звітів наданих публічним українським компаніям, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі, не висловили модифікованої думки і не додавали пояснювального параграфу до звіту.

Найчастіше, у досліджених випадках, підставою для висловлення аудитором умовно-позитивної думки була неможливість здобути аудиторські докази. У свою чергу положення МСА 501 про неприсутність при інвентаризації стали найпопулярнішою підставою для висловлення аудитором умовно-позитивної думки у цій категорії

типів підстав. Наявність суттєвих помилок, які, втім, на думку аудитора були не всеохоплюючими для фінансової звітності та були пов'язані із застосування МСФЗ 1 та 3, у чотирьох випадках також використовувалися аудитором як підстава для висловлення умовно-позитивної думки.

Найпоширенішими питаннями, що згадуються у пояснювальних параграфах є різниця в інтерпретації операцій Групою та податковими органами, яка може мати наслідком донарахування податку на прибуток та на додану вартість та сумніви аудитора щодо здатності підприємства діяти на безперервній основі.

Сподіваємося, що проведене дослідження допоможе в питанні формування широкої картини того, а в яких власне питаннях аудитори змусили компанії бути чесними.

4 Список використаних джерел

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, частина 1 / Пер. з англ.: Ольховікова О.Л., Селезньов О.В., Зеніна О.О., Гик О.В., Біндер С.Г. – К.: Фенікс, 2011. – 842 с.
2. Пасько О.В. Трансформація структури, змісту та обсягу аудиторського звіту в Міжнародних стандартах аудиту / О.В. Пасько // Облік і фінанси. - 2013. - № 1 (59). - С. 80-91
3. Herbohn Kathleen, Ragunathan Vanitha Auditor reporting and earnings management: some additional evidence // Accounting & Finance. Dec2008, Vol. 48 Issue 4, pp. 575-601. 27 p. 7 Charts.
4. International Accounting Bulletin January 2013 [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.grantthornton.ee/wp-content/uploads/2013/02/130204_2013-world-survey-IAB521.pdf.
5. Venkataraman Ramgopal, Weber Joseph P., Willenborg Michael Litigation Risk, Audit Quality, and Audit Fees: Evidence from Initial Public Offerings // Accounting Review. Sep2008, Vol. 83 Issue 5, pp. 1315-1345. 31p. 6 Charts, 1 Graph.